

Broedende Putters *Carduelis carduelis* aan de rand van het Drentse Plateau

Rob G. Bijlsma

Putters werden in de loop van de jaren negentig vaker en in steeds grotere groepen waargenomen in de omgeving van Doldersum. Nadat hier enkele boerenbedrijven aan landbouwkundig gebruik waren onttrokken, ontstonden al snel verruigde graslanden met talloze composieten (waaronder velden akkerdistel). In 1999 werden in totaal zeven broedgevallen vastgesteld, de eerste in dit deel van Drenthe. Alle paren profiteerden van de recent verruigde landbouwgronden vanwege het uitbundige voedselaanbod. Daarnaast valt de opmars van de Putter in Drenthe niet los te zien van eenzelfde fenomeen in de rest van het land. In Drenthe lijkt de soort vooral via de grotere beekdalen naar de randen van het Drentse Plateau op te rukken. De zandgronden van het Drentse Plateau zelf (misschien met uitzondering van dorpen, al ontbreekt daaruit recente informatie) worden ogenschijnlijk grotendeels gemeden, vermoedelijk vanwege slechtere voedselomstandigheden.

De Putter is in Nederland aan een opmerkelijke opmars bezig. West-Nederland is al helemaal bespikkeld met deze kleurrijke pruttelaar, en via de grote rivieren en beekdalen dringt de soort verder op naar het oosten en noorden. Hoewel algemeen wordt aangenomen dat het hier om de Britse ondersoort *Carduelis carduelis britannica* gaat, heeft niemand dat ooit bekeken. Ook de suggestie dat de nominaatvorm *C. c. carduelis* uit Oost-Nederland verdwijnt, is slechts een idee (SOVON 1987). Het punt is namelijk: niemand weet het verschil tussen de ene en de andere ondersoort in de veldpraktijk hard te maken.

Zeker is dat Putters in Drenthe tot voor kort vooral in beide doortrekperiodes werden waargenomen: maart-april en september-oktober. In de winter zaten de meeste Putters in beekdalen (foeragerend op zwarte els) en rond braakgelegde akkers, in het voorjaar verblijven ze ook in bossen mits Japanse lariks een goede zaadzetting heeft. Broedgevallen in de jaren negentig bleven beperkt tot de veenweidegebieden en dorpen en verstedelijkte delen van ZW-Drenthe (vooral Meppel en omgeving, in toenemende mate doordringend tot aan Havelte; Arend van Dijk) en Noord-Drenthe (vooral Eelder- en Peizermaden met Eelde-Paterswolde en Peize). Verspreid over de provincie werden slechts sporadisch broedgevallen gemeld (van den Brink *et al.* 1996); de meeste daarvan zijn op grond van hun aanwezigheid binnen de datumgrenzen als territorium opgevoerd en hebben slechts zelden daadwerkelijk broedgevallen betroffen (eigen waarnemingen).

In 1999 constateerde ik de eerste broedgevallen in 'mijn' gedeelte van Drenthe, Landgoed Berkenheuvel en Boswachterij Smilde met aangrenzende cultuurlanden. In dit stuk wordt het hoe en waarom van deze vestiging beschreven.

Gebied en werkwijze

Het studiegebied omvat de volledige Boswachterij Smilde (inclusief de enclave Oude Willem), Landgoed Berkenheuvel (inclusief bovenloop van de Vledder Aa, vanaf de Ten Darperweg noordwaarts tot en met Tilgrup), Wapserveld en Doldersummerveld. In totaal betreft het ruim 4466 ha, waarvan 64% uit bos bestaat (en dus ongeschikt is als broedplaats voor Putters).

Halverwege de jaren negentig is begonnen om landbouwgrond uit productie te halen. In 1999 waren zodoende een groot gebied bij Wateren, delen van de Oude Willem en twee bedrijven aan de bovenloop van de Vledder Aa bij Doldersum onttrokken aan landbouwkundig gebruik, zij het dat plaatselijk nog tot en met 1998 mestinjectie plaatsvond en tot een met 1999 gras werd gemaaid of zware begrazing plaatsvond. Er ontwikkelden zich al snel velden met akkerdistel, bijvoet, ridderzuring, ruw beemdgras en andere planten die voorheen rücksichtslos werden uitgeroeid. Zodoende is opeens variatie in het veld gekomen, waar eerst 'green biomass' de overhand had. Het gaat om storingsplanten die hun kans schoon zien op het moment dat de reguliere bedrijfsvoering achterwege blijft (Werkgroep Flora Drenthe 1999). Voor zaad- en insectenetende vogels een buitenkans!

Het gebied werd tijdens inventarisatierondes tussen maart en juli jaarlijks in 1990-99 vier tot vijf maal volledig gedekt. De karteringen waren gericht op roofvogels en zeldzame en schaarse soorten, veelal met het oogmerk niet alleen territoria op te sporen maar ook nesten. Daarbij werd veel aandacht besteed aan gedrag, voedselkeus, nestplaatskeuze en broedsucces. Zodoende wijkt mijn kartering vrij aanzienlijk af van wat landelijk als norm wordt aangehouden (SOVON-methode, die sterk gericht is op het vaststellen van territoria *sec*; van Dijk & Hustings 1996).

Resultaten

In 1999 werden in totaal zeven broedsels van zes paren gevonden: zes daarvan in de omgeving van de Vledder Aa in de driehoek Rijkmanshoeve-Doldersum-Sophiahoeve (inclusief een -vermoedelijk- tweede broedsel), de zevende in de landbouwenclave Oude Willem (Tabel 1).

Bijna alle gevonden nesten zaten in de nabijheid van bebouwing: vijf rond boerderijen, één in een bosrand grenzend aan cultuurland en één in een recreatiepark. Het omringende cultuurland was telkens half-natuurlijk en niet meer in reguliere productie. Hierdoor was er een overvloed aan voedselplanten, zoals Canadese fijnstraal, ridderzuring en akkerdistels. In verruigde overhoekjes en pas aangeplante wallen stonden bovendien voldoende struiken en jonge bomen om een overvloed aan knoppen en insecten te waarborgen.

Tabel 1. Broedgevallen van Putters in West-Drenthe in 1999; a=eerste broedsel, b=tweede broedsel.
Breeding data of Goldfinches in West-Drenthe in 1999; a=first brood, b=second brood.

Paarnummer <i>Pair number</i>	Nest <i>Nest</i>	Legselgrootte <i>Clutch size</i>	Uitgevlogen <i>Fledged</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>	Mislukkingsoorzaak <i>Failure</i>
Paar I	appel	5	3	5 mei	-
Paar II	paardekastanje	4	4	5 mei	-
Paar IIIa	appel	5	5	2 mei	-
Paar IIIb	meidoorn	4	0	19 juni	zware regenval
Paar IV	paardekastanje	4	4	22 juni	-
Paar V	Japanse lariks	5	0	±10 mei	predatie
Paar VI	?	?	≥3	±7 mei	-

Het broedsucces was goed, zeker voor een vinkachtige (waarvan normaliter al snel de helft van de nesten overstuur gaat). Hoewel van paar III de identiteit tijdens het tweede broedsel niet onomstotelijk werd vastgesteld, waren de timing van het tweede broedsel (c. twee weken na het uitvliegen van de jongen van het eerste broedsel) en de locatie van beide broedsels (in dezelfde geïsoleerde tuin omringd door cultuurland) aanleiding te denken dat het hier om hetzelfde paar moest gaan.

Foto. Twee juveniele Putters badderend bij de Rijksmanshoeve aan de Doldersummerweg, september 1999, behorend tot één van de succesvolle broedsels (Ulco Glimmerveen).
Two bathing juvenile Goldfinches, belonging to one of the successful breeding pairs in western Drenthe, September 1999.

Discussie

In de eerste helft van de jaren negentig was de Putter in dit deel van Drenthe een doortrekker. Zelfs 's winters zag ik ze weinig, vooral omdat zwarte elzen vrij schaars zijn langs het beekdal van de Vledder Aa. Deze situatie veranderde op het moment dat landbouwgrond uit productie werd gehaald. In 1997-99 zijn op die plaatsen bij Wateren en Doldersum grote distelvelden ontstaan. Dergelijke velden zijn in het algemeen geen lang leven beschoren, maar doordat er in 1997-99 telkens nieuwe landbouwgronden uit productie werden gehaald, waren er in deze periode constant aanzienlijke oppervlaktes akkerdistel aanwezig. Deze vormden -samen met andere voorheen schaarse zaaddragende planten- een belangrijke voedselbron voor de Putters. Het aantalsverloop en de gemiddelde groepsgrootte van Putters lieten dan ook een sterke toename zien in de tweede helft van de jaren negentig (Tabel 2). Een andere aanwijzing dat Putters talrijker zijn geworden, werd zichtbaar in de vondst van een door een Sperwer geplukte juveniel op 18 augustus 1999 (vondst: Ulco Glimmerveen); nooit eerder had ik in Drenthe een Putter als zomerprooi gezien, al waren er wel drie winterprooien bekend uit de periode 1982-92 (Bijlsma 1993).

Tabel 2. Gemiddelde en mediane groepsgrootte (met standaardafwijking) van Putters in West-Drenthe in 1990-99. *Mean and median ($\pm$ sd) flock size of Goldfinches in West-Drenthe in 1990-99.*

Jaar <i>Year</i>	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Gemiddeld <i>Mean</i>	2.8	1.8	1.9	1.9	1.8	2.7	2.9	3.8	5.0	7.5
Standaardafwijking <i>SD</i>	1.6	0.9	0.9	1.1	0.9	1.7	2.0	2.3	3.8	6.3
Mediaan <i>Median</i>	2	1	2	2	2	2	2	3	4	5
Spreading <i>Range</i>	1-6	1-3	1-4	1-5	1-4	1-6	1-7	1-10	1-20	1-31
Aantal groepen <i>No. of flocks</i>	9	10	13	13	11	15	17	26	30	38

Deze trend van de Putter loopt in mijn studiegebied synchroon aan de toename van Veldleeuwerik, Ringmus en Kneu, soorten die 10-20 jaar geleden in het agrarisch cultuurland tot de meest algemene broedvogelsoorten behoorden maar die allengs steeds schaarser waren geworden. Zelfs in Drenthe, waar de destructie van het platteland lang niet de omvang heeft bereikt als in Overijssel, Achterhoek, de Gelderse Vallei, Noord-Brabant en Limburg, zijn deze cultuurlandvogels drastisch afgenomen. In dit verband moet gezegd dat de BMP-index voor de Kneu in Drenthe in Van den Brink *et al.* (1996) zeer misleidend is. Hier wreekt zich het feit dat de BMP-plots niet *random* over de provincie verdeeld liggen, maar verhoudingsgewijs vaak in de 'natuurlijker' gebieden liggen.

De opmars van de Putter is in Drenthe duidelijk gekoppeld aan de venige beekdalen. Op het zandige Drentse Plateau ontbreekt de soort als reguliere broedvogel; voor Putters geschikte voedselplanten zijn hier aanzienlijk minder verbreid terwijl de periode van zaadzetting van composieten korter is. Een parallelle ontwikkeling werd

in westelijk Noord-Brabant vastgesteld; hier prefereerde de soort om dezelfde redenen de kleigebieden boven de zandgronden (Bult 1994). Dat Putters de Drentse beekdalen volgen en zodoende aan de zijanten van het Drentse Plateau blijven steken, is dus niet zo verwonderlijk. Op het zand hebben ze weinig te zoeken, misschien met uitzondering van 'groene' dorpen. Volgens Arend van Dijk bezet de Putter dorpen als Havelte en Uffelte al met tientallen paren. In 1998 werden voor Dwingeloo -een dorp op de grens met de Dwingelerstroom, en dus grenzend aan een beekdal- ook al vier territoria vastgesteld (Kleine & van Eerde 1999). In dit geval is echter aannemelijk dat de territoria zijn opgevoerd op basis van de SOVON-criteria. Het valt te bezien of het werkelijk broedvogels betrof (wat in zo'n klein dorp niet moeilijk vast te stellen moet zijn); iets om de komende jaren in de smiezen te houden. De lange-termijn ontwikkeling van Putters in Drenthe is ongewis. Uit productie genomen landbouwgronden zijn alleen in de pioniersfase interessant voor Putters. Al snel verdwijnen talloze composieten en krijgen andere soorten (pitrus!) de overhand. In West-Drenthe heb ik tot nu toe nog geen aanwijzingen dat aantrekkelijke gebieden voor Putters dat na 2-3 jaar nog zijn. De nabije toekomst zal leren hoe tijdelijk of permanent de aanwezigheid van Putters in Drenthe is. Om dat vast te stellen zou op meer plaatsen, en beter, moeten worden gekeken en geteld. Hierbij zijn in het bijzonder de dorpen interessant. Zal de Putter ook de dorpen op het Drentse Plateau invaderen, of blijft hij overwegend beperkt tot de dorpen in en langs de randen van de beekdalen?

Summary: Breeding Goldfinches *Carduelis carduelis* along the edge of the Plateau of Drenthe

Consistent with a country-wide increase of Goldfinches, first breeding (of 6 pairs, involving 7 breeding cases; Table 1) was recorded in a part of western Drenthe in 1999. In the second half of the 1990s, Goldfinches showed a clear increase in flock size and abundance (Table 1), following conversion of farmland into fallowland. The latter offered excellent opportunities for *Rumex obtusifolius*, *Cirsium arvense* and *Erigeron canadensis* to invade and thrive, which in their turn attracted Goldfinches (and other species like *Alauda arvensis*, *Carduelis cannabina* and *Passer montanus*). Colonising Goldfinches in Drenthe are presently mainly restricted to the fertile (larger food supply available for a longer period of the year) peaty river valleys (and nearby villages), apparently mostly avoiding the sandy district of the Plateau of Drenthe. This is thought to comply with the distribution and abundance of composites, their main food resource.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- van den Brink H., van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Bult H. 1994. Putters mijden Putte: dorpsvogels kiezen zand of klei. *Veerkracht* 6(1): 18-24.
- van Dijk A.J. & Hustings F. 1996. Broedvogelinventarisatie en Zeldzame Soorten (handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Kleine J. & van Eerde K. 1999. Fauna-inventarisatie Dwingelderveld en omgeving 1998. Rapport in eigen beheer, Dwingeloo.
- SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- Werkgroep Flora Drenthe. 1999. Atlas van de Drentse Flora. Schuyt & Co., Haarlem / Werkgroep Flora Drenthe, Assen.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

